

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

Լ.Զ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1962

◀ Հոկտեմբեր ▶

Թիւ 10

ԻՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԼՈՅՍ ՀԱՒԱՏՔԸ

Տետրակին հեղինակը Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը Հռովմ տանելէն և վերադարձնելէն յետոյ կը գրէ թէ «Հայոց Սրբազան Լուսաւորիչը ... Վաղարշապատու աթոռանիստ Եկեղեցւոյն մէջ ոս հետեւալ Լատինադաւան խօսքերը ժողովրդեան ուղղեց. Հռովմայ Քահանայապետին ընդհանուր Քրիստոնեայ Եկեղեցիներուն վրայ ունեցած առաքելական գերազանց իշխանութիւնը քարոզեց, և այսպիսի դաւանանքի մը վրայ հիմնեց այն Սուրբ աթոռը, ի մէջ բերած վկայութիւնը Ապոթանգեղոսի մէջ գտնուած Ս. Գրիգորի ի Հռովմ ճանապարհորդութենէն վերջը ըստուած են: Ազաթանգեղոսի վրայ հետեւողներ կը տեսնեն թէ Ս. Գրիգոր իւր վարդապետութեան ուսուցումը (մէկ կողմ կը ձգենք մատենագրական խնդիրներ), սկսած է 301 թուականին, Հռովմայ կայսրութեան և Կոստանդինոսի դարձէն 12 տարիներ առաջ, և իւր զրութիւնն ու վարդապետութիւնը այդ տասնեակ տարիներուն մէջ պէտք է պարփակել, յորս Հայք Ս. Լուսաւորիչի վարդապետութեամբ լուսաւորուեցան և զօրացան, և 311 թուականին զգալի կերպով զայն ցուցին և պաշտպանեցին Մաքսենտիանոսի դէմ: Բաց աստի 312 թուականէն առաջ կարելի չէ Ս. Գրիգորը Հռովմ տանիլ, վասն զի մինչև այն ժամանակ դեռ Կոստանդինոսի դարձը տեղի ունեցած չէր: Իսկ այդ թուականէն վերջն ու անկարելի է, որովհետև Ս. Գրիգոր յոյժ ծերացեալ և տկարացեալ, հովուական գործերն իսկ իւր որդւոյն թողած, միայնակեացի մը նման կը սիրէր քարանձաւներու մէջ կեանքը անցնել: Այդ ստոյգ պարագաները զիտնալով կրնանք համարձակօրէն ըսել թէ հակառակ ենթադրութիւնը բոլորովին սխալ է, և պատմականօրէն կը հաստատուի թէ Լուսաւորիչն Հռովմ գնացած չէ:

Բայց և ոչ բան մը քարոզած է Հռովմայ Հայրապետներուն կարծեցեալ գերազանց իշխանութեան մասին, ինչպէս տետրակը հետեւեալ բառերուն մէջ խորհած է տեսնել՝ Լատինադաւան վարդապետութիւն մը, Շիրոց (աշակերտաց) առաջինն Պետրոս ասէ, թէ՛ Դու ես Որդի Աստուծոյ կենդանաւոր՝ Վասն որոյ և գերանութիւնն ընկալաւ, ասէ, երանի է քեզ, Պետրոս որդի Յովնանու, զի ոչ յերկրէ տահալեցաց քոյ ի մարմնէ և յարենէ Ազգի քո՝ ի մարդկանէ առեր դու

զայդ դիտութիւն, այլ Հայր ի յերկնից եդ ի սիրտս քո և յայտնեաց քեզ, եւ արար զնա վէմ հաստատութեան ամենայն եկեղեցեաց»:

Առաջին և ամենալայն եկեղեցեաց բառերուն վրայ հիմնուելով կ'եղրաւ կայնէ, թէ վէմը Պետրոսն է, թէ բոլոր եկեղեցիք անոր վրայ շինուած են, թէ Հայոց եկեղեցին ալ անոր մէջ է: Երբ Աւետարանի այդ խօսքերը բացատրեցինք պէտք եղածն ըսինք արդէն, տեսանք թէ Աւետարանական և Առաքելական բացատրութեամբ հաւատոյ վէմը Գրիստոսն է: Այսպէս Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչն ալ կ'ըսէ թէ Պետրոսի դաւանութիւնը — Դու ես Գրիստոս Որդի Աստուծոյ կենդանւոյ — որ վիժի պէս հաստատուն է, եղաւ բոլոր եկեղեցիներու հիմը, և այս միայն է Լուսաւորչի ճշմարիտ դաւանանքը: Զի եթէ Ս. Գրիգոր Հռովմէադաւաններու նման վարդապետէր, անշուշտ Պետրոսը միւս Առաքելներէն աւելի բարձր պիտի ենթադրէր: Ընդհակառակն՝ հետեւեալ խօսքերը մեզ կը ցուցնեն թէ Ս. Գրիգոր Աւետարանի հետեւողութեամբ վարդապետելով բոլոր Առաքելները համահաւասար իշխանութեան տէր կը նկատէ (էջ 340): Վեւեղեն հիմունք վառելով Առաքելացի և առին զչնորհա Քահանայութեան և Մարգարէութեան և Առաքելութեան երկնաւոր խորհրդոյն գիտութեան որ վարէր զայր յԱբրահամեան դաւակէն զոր ետ ցՏէր ժառանգութեան աւանդապահն Յովհաննէս, և Տէր ետ Առաքելոցն, զվախակնս արքայութեանն եւ ի ձեռս նոցա (Առաքելոց)»: Վարդապետութեան ամբողջութեան մէջ շատ զեղեցիկ նկարագրուած է Առաքելոց պաշտօնն ու գործը, և Ս. Գրիգոր կը ներկայացնէ զանոնք հաւասար իշխանութեամբ և հաւասար զօրութեամբ, և (էջ 356) յայտնապէս կ'ըսէ թէ հաստատուն վէմը Գրիստոսի համար ըսուած է. — «Զի ի վերայ յիմմին հաստատութեան շինեցէ դիտէ զբարձրութիւն հիմանց եկեղեցւոյ»: Իսկ Յաճախապատու մէ (ԺԷ. ծառ) ի մէջ բերուած կտորին իմաստը ճշդելու համար բաւական է մատնանիշ ընել նոյն Յաճախապատու մի հետեւեալ խօսքերը որոնք ունէ զըժուարութիւն չունին. «Առ Պետրոս բանս ի Տեառնէ առ ամենայն վերակացուս սուրբս ասացաւ, որք զճշմարտութիւնն իրաւ ունին» (էջ 143): Այդ խօսքերը դիտմամբ մէկ կողմ ձգած է՝ որպէս զի ի վերս յիշուած խօսքերուն տայ ուղած իմաստը և բացատրութիւնը: Բայց խնդիրը պարզ է, Յաճախապատու մի հեղինակը ո՛չ զՊետրոս ընդհանուր եկեղեցւոյ լէւմ կամ հիմն կ'ընդունի և ո՛չ ալ կապելու և արձակելու իշխանութիւն անոր տրուեցաւ կ'ըսէ, այլ կը գրէ «Տիրոջմէն Պետրոսի ուղղուած խօսքերը բոլոր վերակացուներուն ըսուեցան, որոնք ճշմարտութիւնն ունին»: Ակնյայտնի է ուրեմն որ վերոյիշեալ վկայութիւններուն տարբեր իմաստ տուողներ, իմաստները խելաթիւրելով ժողովուրդը խաբելու ձգտումներ կը ցուցնեն:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչէն յետոյ տետրակը բոլոր չորրորդ և հինգերորդ դարերու նշանաւոր Հայրերն ալ Լատինադաւան անուանել և ցուցնել կ'աշխատի, և կը գրէ. «Մեծն Ներսէս Հայրապետն ալ Լատինադաւան էր, և թէ Ս. Բարսեղ Հայրապետին նախադասութեամբը Արևելեան Եպիսկոպոսներէ կեսարիա գումարուած ժողովին մէջ ան ալ խորհրդակից եղաւ. և ստորագրեց սիւննորոտական աղբրագիր մը, որ Ս. Դամասոսի Հռովմայ և օտար եկեղեցւոյ Քահանայապետին և Արևմտեան Եպիսկոպոսաց խրկուեցաւ՝ արևելեան կամ

Արիստեսան վէճերը իր իշխանութեամբը դադարեցնելու համար»։ Պատմական խոչոր սուտերն են զորս կ'արտասանէ տետրակին գրողը, բոլորովին անտեղեակ ընդհանուր Եկեղեցւոյ և Ազգային Եկեղեցւոյ և նոյն իսկ Լատին Եկեղեցւոյ պատմութեան։ Բարսղի գրած նամակը բարեբաղդաբար ունինք ձեռքերնիս, և թղթոյն վերնագիրը կարդալով կը տեսնենք, որ ո՛չ թէ Հռովմայ Եպիսկոպոսն ուղղուած է, այլ բոլոր Արեւմտեան Եպիսկոպոսաց, ճիշդ այս բառերով. «Ամենաբարեպաշտ եւ ամենասուրբ եղբարց պաշտօնակցաց յիսալիա եւ ի Գաղղիա միաձայն Եպիսկոպոսաց»։ Ստորագրողները երեսուն երկու Եպիսկոպոսներ են, Մելիտոս, Եւսեբիոս, Բասիլիոս, Կն., առանց աթոռներու անուան, որոց մէջ քաններորդ տեղը կը զբաւէ Ներսէս անունով Եպիսկոպոս մը։ Թէ՛ ժամանակը, որ 372 տարիէ շատ վերջը պէտք է լինի, թէ՛ Ներսեսի մահուան թուականը՝ 373ին, թէ՛ պարզապէս Ներսէս անուն մը՝ Հայոց Հայրապետ Մեծին Ներսեսի հետ նոյնացնելու անհաւանականութիւնը բաւական են անարժէք ցուցնելու իբրեւ փաստ բերուած վկայութիւնը։ Նկատելի է նաև, թէ թղթոյն նպատակն է պաթդապէս հրաւիրել Արեւմտեան աշխարհի Եպիսկոպոսները, որ իրենք ալ արգելք հանդիսանան Արեւմտոսաց աղանդոյն յառաջխաղացութեան դէմ։ Ս. Բարսղի նամակին մէջ ընաւ Դամասոսի անունը չենք գտներ, և ո՛չ իսկ Հռովմայ առնունը կայ անոր մէջ, այլ Խալիոյ և Գաղղիոյ Եպիսկոպոսաց ուղղուած է։ Այդ գրութեան մէջ Լատինադաւան գաղափար մ'իսկ չկայ, և Քրիստոնէական սէրն է որ կը փայլի, և ոչ այլ ինչ։ Մեր Մեծն Ներսէսը զայն չէ ստորագրած հաւանաբար, բայց եթէ ստորագրած իսկ ըլլայ, նախնական դարուց Եկեղեցեաց միութեան ձեռք հաստատած կ'ըլլայ, զոր և մեք կը պաշտպանեմք։

Տետրակին հեղինակը կը կարծէ, թէ իր կործնաց պաշտպան հանդիսա-
ցող է նաև Ս. Սահակ Հայրապետն, զոր Լատինադաւան կ'անուանէ և քանի մը
խօսքերը կը յիշէ կանոնադրէն առնելով, «ՀԱՆԱՏՈՒԼ ԵՐԵՄԵԱՆ ԳԱՅԳ ՄԱՐԴԿԿԱՆ
Ի ՎԵՐԱՅ ՎԻՄԻՆ ԿԱՍՏԱՆՈՒԹԵԱՆ . . . Քանզի նոյն ինքն Գնհարարն ՈՍՈՇԿԱՆՔ
ասելով ցՊետրոս, Դու ես վէմ և ի վերայ այդր վիմի շինեցից գեկեղեցի իմ,
և դրունք դժոխոց մի յաղթահարեցեն: Արդ զի՞նչ իմանայցեն զասելն ցՊետ-
րոս՝ վէմ, միթէ՞ որպէս զմի ոք ի քարա՞նց, քա՛ւ լիցի, այլ մարդ բանաւոր
զլուխ առաքելական դասուն, և թէ անդրդուելի հաւատով խոստովանեաց ըզ-
Քրիստոս Որդի Աստուծոյ, երանութիւն ընկալաւ, և վէմ անուանեցաւ: Ապա
ուրեմն շինեալքն ի վերայ նորա չեն քարինք, այլ մարդիկ նորին հաւատոյ հա-
ղորդակիցք»: Այդ կանոնէն կը հասկնանք թէ Ս. Սահակի առեւ ռմանք եկե-
ղեցւոյ և Վանքի մէջ՝ տարբերութիւններ դրած են — «Կործեցին տգիտութեամբ
այլ զոմն եկեղեցի ասել և այլ զոմն Վանս» — և իրենց տխմար խօսքերով կռիւ
ալ զոմն եկեղեցի ասել և այլ զոմն Վանս» — և իրենց տխմար խօսքերով կռիւ
դէմ կը գրէ և կը ցուցնէ, թէ վայրն ու քարը չէ եկեղեցին, այլ հաւատացեալ
ժողովուրդը: Առաքելոյն խօսքը յիշելով «Մի է Տէր, մի հաւատ, և մի մկր-
տութիւն», կը յաւելու թէ եկեղեցին հաստատուն վիմին (Քրիստոսի) վրայ
շինէ զմեզ ի միաբանութիւն գիտութեան Որդւոյն Աստուծոյ: Պետրոսի դաւա-
նութիւնը օրինակ բերելով կ'ըսէ, այդ դաւանութեան վրայ շինուած է եկեղե-

ցին և ոչ փայտերու կամ քարերու վրայ: Պետրոս նիւթական քար մը չէ, այլ մարդ բանաւոր որ Քրիստոսը Որդի Աստուծոյ խոստովանելուն համար երանութիւնը ընդունեց և վէմ անուանեցաւ: Ապա ուրեմն կ'ըսէ, անոր (հաստատուն վիմին Քրիստոսի) վրայ շինուածները քարեր չեն, այլ անոր (Պետրոսի) հաւատոյ գաւառնութիւնը ունեցող մարդիկ: Ս. Հայրապետին տուած բացատրութիւնը շատ պարզ է և շատ հեռու Հռովմէացուան զրութենէն: Վերջին բառերէն յետոյ կ'ոն հետեւալ տողերը, զորս տետրակը չէ ուզած յիշել. «Քանզի ո՛չ դոնդալին զիրք՝ սովին անուամբ ձայնել զՏէրն մեր և զՓրկիչ»: այսինքն թէ հաւատոյ վէմ անունով կ'իմացուի Քրիստոս, ինչպէս վերի խօսքերը ցոյց կուտան, որուն վրայ եկեղեցին կամ հաւատացեալը պիտի հաստատուի: Ասիկէ զատ Ս. Սահակ եկեղեցին նաեւ մը կը նմանցնէ, նաւապետը կամ զլուխն ինքն Քրիստոս է, կ'ըսէ, իսկ Առաքեալները անոր նաւավարներն են: «Տեսանես զյարմարումն և զբարձրութիւն եկեղեցւոյ, զսուրբ և զամբիծ հաւատն ասեմ, որոյ Առաքեալք, Մարգարէք և Վարդապետք են նաւավարք, ունելով նաւապետ զմարմնացեալ Բանն Աստուած»: Դեռ կան Ս. Սահակայ կանոններուն և նամակաց ուրիշ յայտնի բացատրութիւններ ալ, որ նոյն իմաստը կը յայտնեն, այլ աւելորդ կը համարիմք զանոնք մի առ մի յառաջ բերել:

Նոյն տետրին հեղինակը Ս. Սահակէն յետոյ Ս. Մեսրոպը և Ս. Թարգմանիչներուն խումբն ալ կ'ուզէ Լատինադաւան ընել, այլ ամենուն համար վկայութիւններ չունի, և առաջ եզնիկի և Խորենացիի անունները կը յիշէ ու կ'ըսէ. «Ահա եղնիկ Կողբացին որ Պօղոս Առաքեալին բերնովը կը խօսի. — Ոչ զի ես միայն արժանի եղէ խորհրդոյն, որ տրուայ եմ Առաքելոց, այլ թէ և Պետրոս որ զլուխն է Առաքելոց, չկարէ ճառել» — Գլուխ Առաքելոց բառերը կը բաւեն հետեւեցնելու համար թէ՛ եզնիկ Պապական զխաւարութիւնը կ'ընդունէր: Սակայն եկեղեցական Հարց զրուածոց մէջ այսպիսի բառերու և կոչումներու ստէպ կը հանդիպինք, որոնք բոլոր Առաքեալներուն համար զրեթէ բնական են, իսկ Առաջին եւ Գլուխ առաջնապետն զայսուց բացատրութիւններ Պետրոսի համար կը գործածուին, տասներկու Առաքելոց մէջ մէկ թիւը կազմելուն համար, ինչպէս երկրորդ թիւը իշխանութեան տարբերութիւն չի բերեր: Կողբացին եզնիկ Պետրոսը միւս Առաքելոց ընկեր կը նկատէ, և ո՛չ թէ Առաքեալներէն վեր ՊԵՏ կամ Առաքելոց վրայ Գլխիկ: «Թէպէտ եւ (Պօղոս) կ'ըսէ, Առաքեալ և անօթ ընտրութեան էր, սակայն էր ընկեր Պետրոսի, լծակից Որդւոցն Որոսման և քարոզակից Բառնարայ» և այլն:

Խորենացիէն ալ յառաջ կը բերէ սա խօսքերը իբր Պետրոսի բերնէ ընտան. «Քանզի ահա նկար օրինակ մեծ բարւոյն անսխալ հաւատոյն և յառաջացեալս ի Տեսառնէ վէմ» . . . Խորենացւոյ անունով ի մէջ բերուած այս խօսքը Պիտոյից կոչուած զիրքէն է (Ը. զորոց բարաւնութեան սահմանէն): Այդ բարաւնութեան օրինակին վերնագիրն է, «ԶԻնչպիսի բանս ասասցէ Պետրոս զինի ուրանալոյն զՏէրն», որուն մէջ կը տեսնենք որ Պետրոս Առաքեալը կ'արտասուէ իր ուրացութեան վրայ և մի առ մի կը թուէ այն բարիքները՝ զորս միւս Առաքելոց հետ վայելած էր Քրիստոսէ, և որոնցմէ ուրացութեամբ զրկուած էր: Եւ կը փափաքի հասնիլ յառաջին ծայր կատարելութեան, ըսել է որ կորսնցու-

ցած էր ունեցածը, մինչ իւր ընկեր Առաքեալները կը պահէին զայնս, ամէնքը ընդունեցին հոգին, ամէնքը եղան փակակալ՝ կապելու և արձակելու իշխանուս թիւն առնելով, ամէնքը եղան հիմունք: Պէտք չէ մոռնալ որ Պիտլից գիրքը ճարտասանական ձևերու օրինակներ են, և Խորենացիէն ալ չեն, և անոնցմէ Խորենացւոյն հաւաաքը փնտռել անտեղի ենթադրութիւն է: Իսկ տետրակը յա՛սաջ բերած օրինակներէն վերջ կը գրէ. «Այս պատճառաւ է որ Լատինադաւան Խորենացին իր Հայոց պատմութեանը մէջ Նիկիոյ, Կոստանդնուպոլսոյ և Եփեսոսի ընդհանուր ժողովները յիշատակած ատեն, միշտ կա՛մ Հռովմայ Փահանս-յապետաց անունը և կամ անոր անունով եկող նուիրակին անունը ամէն եպիսկոպոսներէ և Պատրիարքներէ յտուալ, իբրև նոյն ժողովներուն մէջ զաներէցնե-րու անունը կը յիշէ»: Բայց Խորենացին միայն ժողովական նշանաւոր աթոռ-ներու Եպիսկոպոսներու անունները կը յիշէ. և այդ երեք տիեզերական Ս. ժո-ղովոց համառօտակի յիշատակութեան մէջ Հռովմայ Եպիսկոպոսին Վահրեց անունը չի տար. և ոչ երբեք կը գրէ թէ Հռովմայ Եպիսկոպոսը նախագահեց Ս. ժողովներու: Նիկիոյ տիեզերական Ս. ժողովոյն նախագահն էր Կոստանդի-նոս կայսրը (Տես՝ Սուկրատ, Եկեց. պատմ., Գիրք Ա., Դ. Ը.). իսկ Եպիսկոպոս-ները բազմած էին իրենց աթոռներուն կարգովը: Հռովմայ նախաթոռութիւնը յիշուած չէ: Կոստանդնուպոլսոյ Ս. ժողովոյն մէջ նշանաւոր Եպիսկոպոսներ կը յիշուին՝ Տիմոթէոս Աղեքսանդրիոյ, Գրիգոր Նազիանզացի և Նեկտարիոս Կ. Պոլ-սեցի և Կիւրեղ, իսկ Հռովմայ Եպիսկոպոսին անունն իսկ չկայ (Տես վերոյիշեալ աղբիւրը, Գիրք Ե., Դ. Ը.). իսկ Եփեսոսի Ս. ժողովոյն մէջ Եպիսկոպոսաց զուև նստած է Կիւրեղ Աղեքսանդրացին: Ո՛ւր է Հռովմայ Եպիսկոպոսին զա-հերէցութիւնը: Բայց եթէ զահերէցութիւն ալ լինէր, միթէ գերազանց և տար-բեր իշխանութիւն կրնա՞ր համարուիլ:

[illegible]

Կեսարիա այն ատեն հպատակած էր Կոստանդնուպոլսոյ Պատրիարքին, ինչ որ Կեսարիայէ էր Կոստանդնուպոլսէ առնուած ըսելու իրաւունք կը կազմէ: Եթէ նամակը գրողներ ըստ կամա պատմութիւն կազմելու չափ յետսամիտ չուզէ կարծել, ապէ՛ գատ իմաստ չի կրնար տալ այն խօսքերուն: Թող որ լաւագոյն քննադատներ նամակին պատճէնը վաւերական չեն ընդունիր, նկատելով որ Փարպեցին չունի, և նոյն իսկ «Հռովմայ» բառին վրայ գրչութեան սխալանք մը կը տեսնեն, ինչպէս խօսից կարգը և բոլոր պատմագրաց միաձայնութիւնը կը հաստատեն:

Տեորակին հեղինակը Լատինացնել ուզած է Յովհան Մանդակունի կաթողիկոսն ալ, որուն համար կը գրէ. «Հալածանաց ատեն որ հինգերորդ դարուն մէջ սոսկալի հետեանքներ ունեցան ի Հայս, Քրիստոսը ուրացող Ազգայիներուն հրամայեց որ ի Հռովմ երթալով Պետրոսէն, որ այն ատեն Սուրբ Լևոն մեծ Քահանայապետն էր, իրենց արձակումը ընդունին»: Բայց Յովհան Մանդակունի Կաթողիկոսի Դըւնոյ Մայր Եկեղեցւոյ քարոզին մէջ ո՛չ Հռովմայ անուն կայ և ո՛չ ալ Լևոնի անուն: Եթէ և Պետրոսը յանձին Լևոնի վերակենդանացեալ կարծէ, բայց տակաւին Լևոնն ալ չի գտներ Մանդակունիին ատեն, զի Լևոն 461ին մեռած էր, և Մանդակունւոյ ատենաբանութեան ժամանակ 485ին ուրիշ երկու ևս աթոռակաւներ անցած էին, և Փելիքս Գ. Հռովմայեցին էր այն աւուր Հայ. բապտոն Հռովմայ աթոռոյն վրայ: Սակայն պատմական ճշդութիւններ Հայ Ե. կեղեցւոյ հակառակորդին համար անհրաժեշտ պահանջներ չեն: Մանդակունիի խօսքը կը սկսի այս ընդհանուր սկզբունքով (Ղազ. Փարպ., էջ 556-557) թէ «Ըստ իւրաքանչիւր ախտից բժիշկըն յայտնի են և պատրաստ», և կը շարունակէ, «Մաքսաւորները տարէք Մատթէոս Աւետարանչին և Ջաքէոսին, պոռնիկները պոռնիկ կնոջ՝ որ այսօր դուստր է Քրիստոսի, աւազակները դրախտաբաց աւազակին, ուրացողներն ալ, կ'ըսէ, արքայութեան դռնապանին և փակակալին՝ Պետրոսին»: Հռետորական արուեստի ձև մըն է ստարէքքը, և Պետրոսի և ուրացելոց յարաբերութիւնն այն է, ինչ որ Ջաքէոսի մաքսաւորին և բոլոր մաքսաւորաց, աշակովմեան աւազակին և բոլոր աւազակաց, Աւետարանական պոռնիկին և բոլոր պոռնիկներու յարաբերութիւնը, ո՛չ իշխանութեան և ո՛չ մեծութեան նշանակ, այլ մեղսակից լինելով ապաշխարութեամբ արդարանալու նմանութիւն: Պետրոս ալ ուրացաւ, կ'ըսէ Մանդակունին, բայց ապաշխարութեամբ արդարացաւ. ուրացեալներ երթան Պետրոսէ օրինակ առնեն և իրենք ալ ապաշխարութեամբ արդարանան: Ջարմանք է որ ռմանց գրչին տակ խօսքերը այդչափ կրնան խեղաթիւրուիլ:

(Մնացեալը յաջորդիւ՝ 3)

ՄԱՂԱՔԻԱ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՕՐՄԱՆԵԱՆ